

Obr. 1: Durgá zabíjí démona Mahiṣu.

BENGÁLSKÁ DURGÁPÚDŽÁ¹

Durgápúdžá je nepochybně nejdůležitějším bengálským svátkem: je to velká rodinná událost, při které se provdané dcery žijící podle tradičních zvyklostí v rodině svého manžela vracejí i se svými dětmi do domu rodičů. Uctívá se při něm Bohyně, nejčastěji nazývaná jako Durgá, nebo také zcela prostě jen Matka (Má) či Velká bohyně (Mahádéví). Přísně vzato se Durgápúdžá koná dvakrát do roka; podzimní svátek, kterým se zde budeme zabývat my, je však oproti svátku jarnímu mnohem velkolepější. Setkáme-li se proto s nijak blíže neurčeným pojmem Durgápúdžá, můžeme si být téměř zcela jisti, že se jedná právě o tento podzimní svátek Durgy.

Durgápúdžá probíhá během podzimní *navarátry* – devíti nocí následujících těsně po novu v měsíci ašvinu (září/říjen). Třebaže přípravy na ni se provádějí již několik týdnů předem, svátek doopravdy začíná až šestý den *navarátry* a trvá pouhé čtyři další dny. Durgápúdžá má dva hlavní motivy: jedním je návrat bohyně Durgy z hory Kailásu, na které sídlí se svými dětmi a manželem Šivou, domů mezi svůj lid, druhým pak mýtus o vítězném boji Bohyně s buvolím démonem Mahiṣou.

Centrem oslav jsou provizorní oltářiky, na kterých je umístěno pestře malované a bohatě zdobené hliněné sousoší; po několik týdnů ho ručně modelovali a pracně zdobili členové tradičních hrnčířských kast. Sousoší stojí na oltáři po celou dobu svátku, tedy šestý až devátý den. V průběhu desátého dne je pak s velkou pompou hozeno do řeky.² Sousoší dominuje Durgá, krásná mladá žena obklopená svými dětmi: půvabnými bohyněmi Lakšmí a Sarasvatí, bojovným Kárttikéjou a Ganéšou – roztomilým tloušťkem se sloní hlavou. Každá postava je zobrazena se svým jízdním zvířetem.³ Ve svých mnoha rukou drží Durgá nejrůznější zbraně. Téměř vždy bývá zachycena v dramatickém momentu, kdy s pomocí svého velkého lva zabíjí buvolího démona. K tomuto výjevu se váže následující mýtus: démon Mahiṣa kdysi konal tvrdou askezi, díky níž si na bozích chtěl vymoci nesmrtnost. Tu sice nezískal, obdržel místo ní ale slib, že ho nedokáže zabít žádný muž, bůh, či démon. Po té, co slib obdržel, pustil se ihned do boje s bohy. Protože bohové proti němu byli zcela bezmocní, rozhodli se vytvořit ženu, která jako jediná mohla Mahiṣu porazit. Každý z bohů nechal ze svého těla vystoupit energii. Spojením všech těchto energií vznikla Durgá, bohyně nebývalé krásy. Pro pomoc v boji obdržela velkého lva a od každého boha jeho zbraň. Vbrzku svým půvabem okouzila i Mahiṣu, který se rozhodl získat její ruku. Bohyně s jeho návrhem souhlasila, ovšem pod podmínkou, že ji porazí v boji. Démon, který ani nepomyslel na své slabé místo, s bojem souhlasil. Durgá ho přemohla, čímž zachránila celý svět před zhoubou.

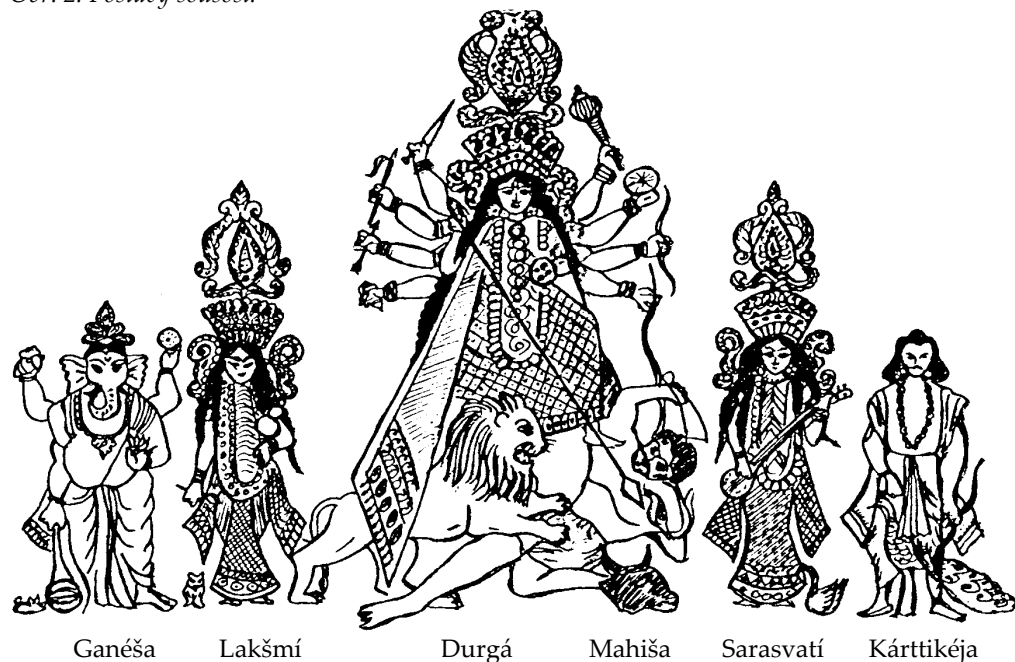
¹ Pro účely semináře Úvod do religionistiky vypracovala Lýdie Suchá. Použitá literatura: HILARY PETER RODRIGUES, *Ritual Worship of the Great Goddess: The Liturgy of the Durgā Pūjā with Interpretations*, Albany: State University of New York Press, 2003. Některé zajímavé detaily doplnil Mgr. Martin Hříbek, doktorand ÚJCA.

² Hlína není vypálená, takže sochy se ve vodě zcela rozpustí; další rok se tak hlína z řeky může použít nanovo.

³ Jízdní zvířata: lev (Durgá), sovička (Lakšmí), labuť (Sarasvatí), páv (Kárttikéja), krysa (Ganéša).

Obr. 2: Postavy sousoší:

Organizace Durgápúdzje je záležitost velmi nákladná: především je třeba zaplatit *puróhitu* (obětníka), který bude v průběhu celého svátku provádět složité obřady, a dále zakoupit sousoší, jehož cena bývá značně vysoká. Je zřejmé, že pořádat soukromou Durgápúdzju si může dovolit jen několik málo nejbohatších rodin. Většina oslav je proto veřejná, tzn. probíhá přímo v ulicích, a pořádá se na náklady různých skupin: ulic, čtvrtí, klubů atd. Oslavy bývají skutečně velkolepé, neboť organizující skupiny mezi sebou soutěží – snaží se zajistit co největší sousoší a co nejnákladnější obřady i doprovodný program, jímž bývá nejčastěji divadlo a hudební produkce různého druhu. My se zde budeme spíše zabývat domácí Durgápúdzjou, neboť je z hlediska rituálu pestřejší než Durgápúdzá veřejná.

PRŮBĚH RITUÁLU

ŠESTÝ DEN

Po očištných rituálech, které jsou součástí i všech následujících rituálů, začíná probouzení Bohyně. Trvá celé dva dny, než je Bohyně mezi svými uctíváči plně přítomná;

většina lidí proto za začátek Durgápúdzje považuje až sedmý den, kdy je probouzení dokončeno a Bohyně může být konečně plně uctívána. Akt probouzení má různé roviny vysvětlení. Jedna z nich ho spojuje s následujícím mýtem: princ Ráma se před bojem s démonem Rávanou rozhodl obětovat Durze a tím si zajistit její pomoc. Božstva však lze vzývat, pouze když jsou bdělá, a to bývá pouze jednu polovinu roku. Durgu lze takto vzývat právě na jaře. Ráma vzbudil Bohyni předčasně – přesto mu však pomohla a Ráma v boji vyhrál.⁴

Celý obřad probouzení začíná probouzením Bohyně v bilvovém stromě. Poté, co je v něm probuzena, nakreslí *puróhita* na zem před strom *jantru*⁵ Bohyně a vystaví nad ní nízký hliněný oltářík. Na něj rozhází patero druhů obilí. Na oltářík postaví hliněný džbán s čistou vodou a částečně ho zahrabe do hlíny. Pak na jeho hrdlo položí pět olistěných větviček a navrch umístí kokosový ořech. Přes celý džbán ovine látku, čímž vytvoří postavu ženy oděné v sári – první ztvárnění Bohyně. Ta je ve džbánu také skutečně přítomná, neboť se do něj přesune z bilvového stromu. Pomocí dalších rituálů pak docílí *puróhita* toho, že Durgá se usadí v jeho vlastním těle – stává se tak sídlem Bohyně i samotnou Bohyní. Ta se následně skrze obětníka přesouvá do dalších objektů, ve kterých bude v průběhu svátku přítomná a kterými zároveň bude uctívána. Jedná se především o lasturu, zrcadlo, meč (osmý den je jím provedena oběť zvířete), kamínek, hlínu, zlato, stříbro, měď, neoloupanou rýži, jačí ohon aj. Probouzení v těchto předmětech probíhá skrze jejich vzájemný dotek.

Puróhita také šestý den zpravidla vytváří *navapatriku* – svazek devíti různých rostlin, jimž vévodí banánovník a bilvová větev se dvěma kulatými plody, jež připomínají ženská ňadra. Každá rostlina představuje jeden aspekt Bohyně, který může být buď pokojný, nebo děsivý. V této rostlinné podobě bude také Bohyně následující den probuzena.

Obr. 3: Plody a listy bilvového stromu (lat. *Aegle marmelos*).

⁴ Tato epizoda pochází z Krttibásovy verze *Rámájany* (15. stol. n. l.).

⁵ Jantra je geometrický obrazec, symbolické vyjádření božstva. Nejjednodušší jantra, která se váže k Bohyni (a která bývá nejčastěji použita i při Durgápúdzje), je trojúhelník obrácený špičkou dolů.

SEDMÝ DEN

Pokračuje obřad probouzení. S Bohyní je přítom nakládáno jako se vzácným hostem – především je nejrůznějšími způsoby koupána (při koupeli Bohyně jsou zároveň smývány i hříchy všech účastníků). Nejdříve se pozornost věnuje *navapatrici*: je koupána v pěti kravských produktech a pěti nektarech,⁶ poté v několika druzích vod. Následně je osušena a ovinuta do látky takovým způsobem, že představuje ženu s cípem sáří cudně přetaženým přes hlavu. Nakonec je postavena vedle Ganéšy – většina uctíváčů ji pak pokládá za jeho ženu. Poté je koupána i samotná socha Durgy, a to tak, že *puróhita* pečlivě omývá obraz v zrcadle, který do něj vrhá hliněný idol. Zrcadlo je přítom umístěno na trojnožce, případně na trojúhelníkovité konstrukci z větviček, jež je položena na džbánu. Obřad kopíruje koupání *navapatriky*: nakonec je i zrcadlo osušeno, oděno do látky a postaveno na oltář.

Po koupání následuje závěrečný obřad probouzení: *puróhita* položí před sousoší do čtverce čtyři kravince, do každého z nich zapíchne po klacíku a spojí je navzájem červenou nití. Doprostřed takto vytvořeného prostoru položí další hliněný džbán, který symbolizuje kosmické vejce, z něhož se má Durgá „vylíhnout“. Poté *puróhita* obtáhne její tři oči černidlem, čímž jí dává zrak, a dotkne se jejího srdce květem, čímž v soše probudí životní energii. Podobným způsobem jsou probouzena všechna ostatní božstva i se svými zvířaty, a jako poslední pak démon Mahiša. Kromě probuzení sousoší je probuzena také *navapatrika*.

Plně probuzená Bohyně je nyní uctívána, jako vzácná návštěva: je jí nabídnuto místo k sezení, voda k umytí nohou, sladkosti, nové sáří, náramky, zrcadlo, věnce květin aj. Následně přichází ženská hlava rodiny s čerstvě uvařeným pokrmem pro Bohyni. Příprava jídla je striktně ženská záležitost a je provázena spoustou očištných rituálů, zákazů a pravidel:⁷ na přípravu pokrmů mají dohlížet starší ženy po menopauze, právě menstrující ženy a vdané dcery, které se vrátily na svátek do domu svých rodičů, mají přísný zákaz do kuchyně být jen vstoupit. Pokrm, jež je nabídnut Bohyni, je tímto aktem posvěcen. Blahodárné „zbytky“ pokrmu pak snědí účastníci rituálu.

Vrcholem obřadů je *áratí*: *puróhita* nejprve provoní vzduch kolem Bohyně ověncené květy vonnými tyčinkami. Poté ji obkružuje lampičkou s minimálně pěti hořícími plameny a ovívá jačím ohonem. Děti dostanou gongy a zvonce a ze všech sil jimi řinčí, zatímco ženy vydávají srdcervoucí jekot „ulululu“ – ten ostatně vydávají při všech vrcholných okamžicích Durgápúdzje. Volání „ulululu“ je jedinečný způsob, jakým se ženy podílejí na rituálu. V prvé řadě symbolizuje vzrušení a děs z přítomnosti Bohyně, někteří badatelé zde také

vidí určitou souvislost s vytím šakalů, jež jsou asociováni s *šakti* (energií) Šivy.⁸ K *áratí* patří také obkružování několika kusy čerstvě vypraného oblečení a kroupení Bohyně vodou z lastury. Na konci obřadu zasypou všichni účastníci Durgu květy. Většina rituálů, které se odehrávají sedmý den, se odehrává i dny následující: je to především koupání Durgy i *navapatriky*, *áratí* a předkládání obětí (Bohyně je v tuto dobu již plně probuzená, obřady probouzení se proto dále neprovádějí).

Obr. 4: Konečná podoba oltáře se sousoším. Nalevo v růžovém sáří je vidět *navapatrika*, před lvem v prostoru mezi klacíky hliněný džbán.

OSMÝ DEN

Durgápúdzja vrcholí osmý den: právě na sklonku tohoto dne byl totiž zabit buvolí démon Mahiša. Na počest vítězné Bohyně se na pomezí osmého a devátého lunárního dne provádí zvířecí oběť. Ta může být provedena na domácí půdě, častěji se

⁶ Pět kravských produktů: moč, kravinec, mléko, jogurt, *ghí* (přepuštěné máslo); pět nektarů: mléko, jogurt, *ghí*, cukr, med. Všechny tyto substance jsou chápány jako jednoznačně blahodárné.

⁷ Aby se mohla žena účastnit příprav pokrmů pro Bohyni, musí mít dokonce zvláštní zasvěcení.

⁸ Jeden z četných sanskrtských termínů pro šakala je právě *šivá*. *Šakti* je primárně ženská energie, v personifikované podobě vystupuje jako partnerka boha – tou je v našem případě Durgá. Vydávání zvuku „ulululu“ lze tedy interpretovat i tak, že ženy se během svátku identifikují s Durgou.

však odehrává v chrámech zasvěcených Bohyni (během osmého dne tak v některých velkých chrámech bývá zabito i přes tisíc zvířat). Ideální obětí je buvol, z finančních důvodů však bývá nejčastější obětí černý kozel. Je také možno provést oběť zástupnou – namísto zvířete je pak obětováno ovoce, obzvláště dýně, meloun, nebo okurka. Meč, který je při rituálu použit, je uctíván jako tělo Bohyně. S pomocí tohoto meče je jediným úderem sfata hlava obětního zvířete, na niž je poté postavena hořící lampička a spolu s krví je obětována Durze. Někdy je krev Bohyni nabídnuta méně explicitně: je vylita do vody, s kterou je Bohyně identifikována. Zbylé maso je uvařeno a rovněž nabídnuto Bohyni; jako posvěcený pokrm ho následně snědí její uctíváči. Tato oběť představuje vrchol několikadenního, postupně gradujícího hoštění Bohyně: první dny svátku je jí předkládáno jídlo nevařené, pak jídlo vařené. Krvavá oběť představuje ten nejvznešenější z vařených pokrmů, které jsou Durze předkládány. Součástí rituálu je také oběť 108 hořících lampiček z přepuštěného másla, jež jsou pečlivě vyskládány do složitého obrazce *jantry*. Následuje *áratí*, při němž probíhá zvláštní tanec: do keramické nádoby je vložena směs kadidla, pryskyřice a doutnajících slupek z kokosu. Uprostřed vonných výparů a dýmů pak lidé extaticky tančí a nejrůzněji se kroutí – někteří při tom dokonce berou spodní okraj těžké dýmající nádoby do zubů a tančí se zakloněnou hlavou.

Den je zakončen obřadem uctívání panen. Z dívek, které ještě nezačaly menstruuovat, ale u nichž se tato událost dá vbrzku očekávat, je vybrána jedna, která reprezentuje všechny ostatní dívky. Je krásně ozdobena a posazena na obrovský mosazný podnos a uctívána jako živé ztělesnění Bohyně. Obětník jí nejdříve umyje nohy a poté jí obětuje jako skutečné Bohyni různé obětiny. Před tím, než dívky odejdou, jsou všechny nakrmeny vařeným jídlem a sladkostmi.

DEVÁTÝ DEN

Jediným výraznějším rituálem devátého dne je *hóma*, ohňová oběť: během ní *puróhita* recituje verše o tom, jak bohyně řeči Sarasvatí – po té, co po skončení menstruace provedla očistnou koupel – vstupuje v hravé sexuální spojení s bohem řeči Brahma. Toto spojení mezi mužem a ženou je znázorněno plameny právě hořícího ohně. Následují různé ohňové oběti určené Durze: úlitba *ghí* (přepuštěného másla) do ohně a spalování trojlaločných bilvových listů. Nakonec obětník oheň uhasí a na svém těle i na tělech ostatních účastníků rituálu udělá popelem znamení.

DESÁTÝ DEN

Po obvyklém uctění Bohyně přestřihne *puróhita* červenou nit na oltáři a odstraní z něj džbán – tím se započínají závěrečné obřady, při kterých Bohyně odchází. Obětník vyzývá Bohyni nejdříve v jejích dvou aspektech Nirváljavásiní (ta, která dlí v čistotě) a Uččištačándalíní (ta, která je nečistá) a vyzývá ji k návratu do jejího nebeského sídla. Zároveň však prosí Bohyni, aby zůstala přítomna ve vodě, v domě a v zemi – tedy v místech, ve kterých byla během svátku probuzena a ve kterých bude probuzena i následující rok. Poté se znovu obrací k Durze a vyzývá ji k návratu do jejího sídla na hoře Kailás, na které sídlí se svým manželem Šivou. Podobně odesílá i ostatní božstva.

Součástí ukončovacích obřadů je i ženský rituál zvaný *baran*: ženy se navzájem krmí sladkostmi a také sochám rozmažou sladkosti kolem úst – dokonce i démonu Mahišovi. Ženy mají pro tento rituál následující vysvětlení: Durgá se vrací do domu svého manžela, kde bude po celý rok zakoušet samé těžkosti.⁹ Sladkosti jí mají vykrmit, aby tu nouzi lépe snášela.

Následuje ponoření soch do vody, kterého se *puróhita* neúčastní. Zástup lidí nese za velkého hlomozu sousoší ke Ganze. Dříve bývalo zvykem, že při tom po sobě házeli prach a bláto, pokřikovali různé neslušnosti, zpívali písně o mužských i ženských pohlavních orgánech a dělali si legraci ze sexuálním aktu. Kdo se tohoto výtržnictví odmítal účastnit, upadl v nemilost Bohyně. V současné městské společnosti se s těmito praktikami pravděpodobně již nesetkáme, přesto si však tento den ponechal rys určitých nepřístojností: i zapřísáhlí abstinenti si nalijí jeden či dva (případně více) panáků, časté je také požívání kuliček *bhāngu* (konopí). Když procesí dojde k řece, umístí sousoší na loďku, dopraví je kus od břehu a poté je shodí do vody. Do džbánu pak naberou vodu z Gangy a přinesou ji na místo dřívějšího oltáře. *Puróhita* pokropí hlavy lidí, čímž oficiálně Durgápůdžu ukončí.

---

⁹ Legendy zobrazují Šivu jako asociálního asketu, který se namísto péče o rodinu toulá po žárovištích, praktikuje jógu a požívá narkotika. Bohyni se s ním nežije lehce; často musí dokonce žebrot, aby měla na jídlo pro sebe a své děti.